

<https://doi.org/10.18778/0208-6050.7.01>

Bohdan Baranowski, Bronisława Jaworska-Kopczyńska
Janusz Socha, Zbigniew Stankiewicz

PROFESOR DR HELENA BRODOWSKA-KUBICZ
W CZTERDZIESTOLECIE PRACY NAUKOWEJ

Helena Brodowska urodziła się 15 marca 1914 r. we wsi Ostrówek na Lubelszczyźnie. W 1933 r. ukończyła szkołę powszechną w Cycowie, po czym wstąpiła do Seminarium Nauczycielskiego w Chełmie. W 1934 r. podjęła pracę nauczycielki w Żeńskiej Szkole Rolniczej w Krasieninie i w trzy lata później wstąpiła do Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Tutaj, w czerwcu 1939 r. złożyła egzamin, tzw. półdyplomowy, na podstawie pracy *Jadwiga Dziubińska jako twórczyni ludowych szkół rolniczych w Polsce*, napisanej w seminarium prof. Heleny Radlińskiej. Wybuch II wojny światowej uniemożliwił opublikowanie tej pracy, złożonej do druku w Instytucie Kultury Wsi. W czasie wojny wszystkie egzemplarze złożone w Instytucie i w archiwum Wszechnicy spłonęły, zaginął także rękopis pracy.

Podczas wojny Helena Brodowska włączyła się do działalności konspiracyjnej w ruchu ludowym, początkowo na Lubelszczyźnie, gdzie weszła w skład lubelskiej wojewódzkiej „trójki” Stronnictwa Ludowego „Roch”, a następnie w Batalionach Chłopskich, dochodząc w nich w stopniu kapitana do funkcji szefa łączności i kolportażu Komendy Głównej. Równocześnie Helena Brodowska zajęła się tajną pracą oświatową, organizowała komplety szkolne i wydawnictwa Wolnej Wszechnicy Polskiej, kontynuowała także swe studia przerwane wojną. We wrześniu 1944 r. wydostawszy się z płonącej Warszawy wróciła na Lubelszczyznę, gdzie w pow. chełmskim zorganizowała i prowadziła szkołę spółdzielczą.

Natychmiast po zakończeniu wojny i założeniu Uniwersytetu Łódzkiego Helena Brodowska podjęła w nim studia historyczne i w 1946 r. uzyskała stopień magistra a w 1949 r. stopień doktora filozofii za pracę *Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie*. Wkrótce po tym odbyła staż naukowy w Związku Radzieckim, po powrocie podjęła w 1950 r. pracę

asystentki w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Łodzi, przechodząc dalej w Wyższej Szkole Ekonomicznej i Wyższej Szkole Gospodarstwa Wiejskiego kolejne stopnie awansu zawodowego aż do zastępcy profesora w Uniwersytecie Łódzkim i Wyższej Szkole Pedagogicznej (WSP) w Warszawie. Pracowała również w Instytucie Polsko-Radzieckim. W łódzkiej WSP przez trzy lata pełniła funkcję dziekana.

Od 1956 r. otrzymawszy stopień docenta, swą pracą naukową i dydaktyczną Helena Brodowska na trwałe związała się z Uniwersytetem Łódzkim. W 1968 r. została profesorem nadzwyczajnym a w 1979 profesorem zwyczajnym.

Początkowo kierowała Zakładem Najnowszej Historii Polski, by następnie objąć Zakład Historii Wsi i Ruchu Ludowego przy Katedrze Historii Polski, zniesiony w 1972 r. W 1974 r. Uniwersytet Łódzki powierzył jej kierownictwo Interdyscyplinarnego Zespołu Naukowo-Badawczego Struktur i Przemian Społecznych Wsi Polskiej XIX—XX wieku.

Helena Brodowska żywo interesuje się akademickim ruchem młodzieżowym, co znalazło najpełniejszy wyraz i uznanie ze strony władz Uniwersytetu Łódzkiego w powierzeniu jej funkcji kuratora uczelnianego Związku Młodzieży Wiejskiej i powołania do Rady Uczelnianej do spraw młodzieży. Dwukrotnie prof. Helena Brodowska kierowała pracami naukowo-badawczymi obozów studenckich. Za zasługi na polu organizacji studenckiego ruchu młodzieży wiejskiej otrzymała Złotą Odznakę ZMW.

Od 1969 r. Profesor włączyła się do pracy naukowo-badawczej w Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich (KBZH), w Łódzkiej Okręgowej KBZH pełniła funkcję wiceprezesa Zarządu, kierowała działalnością badawczą Komisji, dwukrotnie otrzymała wyrazy uznania od Ministra Sprawiedliwości PRL. Obecnie Profesor wchodzi w skład Rady Naukowej Zakładu Historii Ruchu Ludowego przy Naczelnym Komitecie Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Komisji badań nad dziejami wsi Komitetu Nauk Historycznych Polskiej Akademii Nauk i Zarządu Wydziału II — Nauk Historycznych i Społecznych Łódzkiego Towarzystwa Naukowego. Jest członkiem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Profesor Helena Brodowska czynnie włączyła się do krajowych i międzynarodowych konferencji i zjazdów naukowych. Między innymi w 1970 r. uczestniczyła w XIII Międzynarodowym Kongresie Nauk Historycznych, w 1973 r. w II Kongresie Nauki Polskiej, w 1975 r. w Międzynarodowej Konferencji Naukowo-Polonijnej i w Konferencji Komisji Polsko-Bułgarskiej. Prowadziła badania w archiwach Związku Radzieckiego, Bułgarii i Czechosłowacji.

Profesor Helena Brodowska jest przede wszystkim historykiem wsi.

Interesują ją głównie społeczne dzieje wsi polskiej od schyłku XVIII i początku XIX w., tj. od pierwszych lat porozbiorowych aż do II wojny światowej włącznie. Z powodzeniem bada także problematykę oświatową i ekonomiczną, a zwłaszcza polityczną, w której osiągając największe sukcesy skupia się nad zagadnieniami ruchu chłopskiego i ruchu ludowego. Od ujęć w skali krajowej przechodzi do badań porównawczych na tle środkowo i wschodnioeuropejskim. W ostatnim dziesięcioleciu Profesor rozszerzyła tematykę swej twórczości naukowej na sprawy eksterminacji wsi polskiej przez hitlerowskie Niemcy podczas II wojny światowej, wnosząc i w tej dziedzinie pionierski wkład badawczy, cenny zwłaszcza z uwagi na wskazania metodologiczne i metodyczne.

W pierwszych pracach powojennych Helena Brodowska nawiązała do swych wcześniejszych studiów nad szkolnictwem ludowym. Wśród powstałych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych licznych studiów i rozpraw należy przede wszystkim wymienić próbę syntetycznego ujęcia tejże problematyki w skrypcie *Prowadzenie świetlicy w szkole rolniczej* (wyd. 1947 r.). W tymże roku Profesor opublikowała do dziś niezastąpiony szkic biograficzny *Jadwiga Dziubińska założycielka szkół rolniczych w Polsce*. Dzieje oświaty dla ludu i oświaty ludowej prze-wijać się będą jeszcze w wielu Jej opracowaniach. Z tą tematyką wiąże się kilka rozpraw o roli inteligencji ludowej w tworzącym się społeczeństwie socjalistycznym (m. in. *Problem inteligencji ludowej w naszym społeczeństwie*, wyd. 1947 r.).

Równocześnie Helena Brodowska pracowała nad udoskonaleniem swej pracy doktorskiej o staszycowskim Towarzystwie Rolniczym Hrubieszowskim, które ukazawszy się drukiem w 1956 r. stało się ważkim wydarzeniem naukowo-badawczym w zakresie historii dziewiętnastowiecznej wsi polskiej.

To gruntowne opracowanie powstało w czasie, gdy w polskiej nauce przyjmowano nowe założenia metodologiczne, rozwijano szeroko zakrojone badania źródłowe nad dziejami społeczno-gospodarczymi wsi i rozwojem antagonizmów klasowych oraz podejmowano weryfikację twierdzeń nauki burżuazyjnej, z reguły opartych w sprawie chłopskiej nie tyle na rzetelnej bazie materiałowej, co na apriorycznych założeniach metodologicznych i politycznych. W takiej sytuacji spokojne i rzeczowe studium źródłowe Heleny Brodowskiej, unikające zbyt pochopnych uogólnień, wypełniło pozytywną rolę w poznaniu nietypowej, odbiegającej od wyobrażeń ziemiaństwa instytucji staszycowskiej, która — wyprzedzając epokę — okazała się trwalszą niż inne dziewiętnastowieczne imprezy reformatorskie sprawy chłopskiej. Do dzisiaj też omawiana książka jest najpełniejszym ujęciem dziejów Towarzystwa. Do spraw poruszanych w monografii Towarzystwa Profesor wielokrot-

nie jeszcze będzie powracała, wygłaszając referaty i publikując liczne artykuły. Nie sposób wymienić ich wszystkich. W jednym z ostatnich (*Staszicowskie Towarzystwo Rolnicze Hrubieszowskie a rozwój stosunków agrarnych w Polsce*, wyd. 1976 r.), dostrzega się udaną próbę teoretycznego ujmowania związku przyczynowego pomiędzy rozwojem instytucji społecznych a postępem rolniczym.

Z zainteresowań Towarzystwem wywodzą się także studia biograficzne Profesor o ks. Stanisławie Staszicu, z których najważniejsze *Stanisław Staszic 1755—1826* trafiło do księgi biograficznej zasłużonych Wielkopolan XIX w.

Od czasu wydania monografii Towarzystwa Rolniczego Hrubieszowskiego sprawy społeczne coraz bardziej przyciągały uwagę badawczą Profesor Heleny Brodowskiej, zgłębiającej zwłaszcza kwestie walk klasowych wsi w schyłkowej epoce pańszczyźnianej i po uwłaszczeniu. Doświadczenie i autorytet naukowy w tej dziedzinie skupiły wokół Profesor grupę współpracowników przygotowujących pod Jej kierunkiem dwie publikacje zbiorowe: tom II „Rocznika Łódzkiego” (wyd. 1960 r.) oraz tom *Studia i materiały do dziejów Łodzi i okręgu łódzkiego. Uwłaszczenie chłopów i mieszczan rolników* (wyd. 1966 r.).

Oprócz pracy redakcyjnej i wyłożenia metodologicznej koncepcji badań, w obu tych publikacjach Profesor zamieściła dwa studia własne, z których pierwszy (*U podłoża ruchu chłopskiego w okręgu łódzkim w połowie XIX wieku*, wyd. 1960 r.) został poświęcony przeciwpañszczyźnianym walkom chłopów regionu łódzkiego przed uwłaszczeniem, a drugi (*Uwłaszczenie chłopów w Królestwie Polskim*, wyd. 1966 r.) stanowi analityczne ujęcie stanu ówczesnych badań nad uwłaszczeniem chłopów w zaborze rosyjskim. W omawianych *Studiach...* ukazał się także artykuł *Kapitalistyczne przeobrażenia podłódzkich wsi gminy Chojny*, stanowiący kontynuację kilkuletnich badań Profesor Heleny Brodowskiej nad dziejami podłódzkich terenów wiejskich, z niebywałą szybkością przekształcających się w robotnicze dzielnice miasta.

Na przykładzie Chojen, Profesor stworzyła nie stosowany dotąd w literaturze polskiej system badań nad genezą przedmieść i robotniczych dzielnic wielkoprzemysłowych miast włókienniczych. Po gruntownym opracowaniu dzielnicy chojeńskiej (por. także: *Struktura zawodowa ludności wsi Chojny w latach 1859—1882*, wyd. 1959 r. i *Migracje ludności wsi Chojny po uwłaszczeniu do 1882 r.*, wyd. 1963 r.), Profesor Helena Brodowska rozpoczęła analogiczne badania nad dzielnicą Bałuty (*Kształtowanie się dzielnicy Bałuty w Łodzi*, wyd. 1971 r.), od końca XIX w. stającej się docelowym ośrodkiem wędrowek wyrobniczych grup ludności wiejskiej do pracy w przemyśle łódzkim. W świetle powyższych badań wielostronne konsekwencje dróg i sposobów rozwo-

ju obu tych zbadanych, jak również pozostałych lecz dotychczas nie objętych analogicznymi badaniami, dzielnic na strukturę łódzkiej klasy robotniczej stają się bezsprzeczne.

Najpoważniejsze miejsce w dorobku naukowym Profesor Heleny Brodowskiej zajmuje bez wątpienia praca *Ruch chłopski po uwłaszczeniu w Królestwie Polskim 1864—1904* (wyd. 1967 r.), oparta na bogatych źródłach archiwalnych radzieckich, które wraz z materiałami krajowymi stały się tworzywem tej oryginalnej i wielce znaczącej dla kultury polskiej książki. Tak właśnie określają jej wartość liczni recenzenci krajowi i zagraniczni.

Tytuł *Ruch chłopski...* nie w pełni chyba oddaje zawartość pracy, bo w niej chodzi nie tylko o to, co zwykle się rozumieć pod tym terminem. Wprawdzie problematyka różnorodnych form działalności chłopów wysuwa się na czoło, ale w równym stopniu można by powiedzieć, że tematem jest proces dojrzewania świadomości społecznej i narodowej wsi. Helena Brodowska dała tutaj dokumentację źródłową dla spraw znanych dotąd z badań bardzo fragmentarycznych bądź ze stwierdzeń typu publicystycznego. Dokonała żmudnej i niełatwej pracy: zestawiła chronologicznie kilkaset faktów (znanych z wcześniejszych opracowań lub ustalonych przez siebie) klasowych wystąpień chłopów przeciwko dworom i represji ze strony władz carskich. Pozwoliło to na rzeczową analizę form walki chłopskiej, na ustalenie etapów nasilenia ruchu i dominujących obiektów sporów, na wyjaśnienie sensu i ciągłości przeciwieństw klasowych między chłopami i obszarnikami, jak też i wewnątrz samej wsi. Jednocześnie to samo zestawienie przyniosło materiał do omówienia polityki władz zaborczych, zmiennej w czasie i formie, oraz pomogło wykazać mechanizm rodzenia się wśród chłopów nastrojów wrogich caratowi, który po okresie przejściowych prób pozyskiwania polskiej wsi niedwuznacznie faworyzował wielką własność i surowo tłumił antydworskie wystąpienia chłopskie. Fakty ujawnione przez Autorkę dowodzą bezpodstawności dawnych opinii o uwłaszczonego chłopie jako o „chłopie carskim”. Mit ten, wytworzony pospółu niemal — choć z różnych pobudek — przez nadworną historiografię rosyjską i przez ideologów polskiego obszarnictwa, całkowicie trać rację bytu w zestawieniu ze źródłami wykazującymi niechęć wsi do carskich urządzeń ustrojowych, zwłaszcza do rzekomego „samorządu” gminnego i wrogość wobec carskich urzędników, a nawet samego „cara-dobroczyńcy”.

Podobne znaczenie dla wywodów Autorki ma lista tajnych szkółek wiejskich, wykrytych przez władze w poszczególnych guberniach, z podanymi nazwiskami nauczycieli i wykazem stosowanych wobec nich kar. Zestawienie tego rodzaju przyczyniło się do konkretyzacji wnios-

ków wiążących się z określeniem jednej z najważniejszych dróg integracji narodowej w warunkach zagrożenia języka i kultury polskiej przez politykę wynarodowieniową caratu. Udało się też dzięki temu podważyć inny mit utrzymujący się długo w historiografii burżuazyjnej, głoszącej że wszelka akcja oświatowa na wsi była dziełem dworu i plebanii. Badania Heleny Brodowskiej w oparciu o najbardziej w tej kwestii miarodajne akta śledcze wykazały dowodnie, że polskie tajne szkolnictwo wiejskie po uwłaszczeniu rozwinęło się przede wszystkim dzięki inicjatywie samych chłopów, doceniających ważność nauki w języku polskim, zbierających dobrowolne składki na opłacenie nauczycieli i jednocześnie bojkotujących legalne szkoły rosyjskie mimo grożących za to surowych kar. Okazało się również, że nauczycielami w chłopskich szkółkach obok nielicznych dziedziców i księży byli w większości ludzie nie mający nic wspólnego z uprzywilejowanymi warstwami społeczeństwa: emerytowani nauczyciele, studenci, żołnierze-rezerwiści, rzemieślnicy wiejscy, synowie chłopscy kształcący się w seminariach nauczycielskich itp., a głównie sami chłopci bądź ich żony.

Metoda zastosowana w *Ruchu chłopskim...* ma również znaczenie dla badań nad rewolucją 1905 r.; osiągnięte w ten sposób rezultaty rzucają nowe światło na możliwości przedrewolucyjnej akcji stronnictw politycznych na wsi i na uwarunkowanie udziału chłopów w wydarzeniach rewolucyjnych (w ich aspekcie klasowym i narodowym), jako szczytowym momencie walki o ziemię i serwituty, o spolszczenie i demokratyzację „samorządu” gminnego, o polską szkołę, o język polski w administracji i sądach, walki przeciwko samowoli władz carskich, broniących interesów polskiego obszarnictwa.

Nim ukazał się *Ruch chłopski...* Profesor opierając się na źródłach krajowych, głównie archiwaliach i prasie, opublikowała kilka interesujących studiów i rozpraw, w których zajęła się problematyką klasowej i narodowej walki wsi pouwłaszczeniowej. Ten rozdział w twórczości Profesor Heleny Brodowskiej otwarty artykułem *Rozwarstwienie ludności wiejskiej w Królestwie w XIX w. a zagadnienie tworzenia się narodu burżuazyjnego* (wyd. 1953 r.) wprowadził ją do grona najwybitniejszych znawców problematyki agrarnej, nadających ton dyskusjom na krakowskim zjeździe historyków polskich w 1958 r. (por.: *Walka chłopów z przeżytkami feudalnymi na wsi w Królestwie Polskim po reformie 1864 roku w świetle akt Komisji do spraw włościańskich* (wyd. 1960 r.).

Szczegółne zainteresowanie środowisk historycznych Polski wzbudziły dwa dalsze jej studia z tego zakresu, dotyczące tajnego ruchu oświatowego (*Z dziejów oświaty chłopskiej w Królestwie Polskim w drugiej połowie XIX wieku*, 1964 r. oraz *Tajna oświata na wsi w za-*

borze rosyjskim, wyd. 1966 r.) na wsi Królestwa Polskiego. Konflikty klasowe wsi, walczącej o swe prawa ekonomiczne z dworem i popierającym go rządem carskim Autorka śledzi aż do rewolucji 1905—1907 r.

Większość opracowań „rewolucyjnych” Profesor Heleny Brodowskiej dotyczy przede wszystkim łódzkiego regionu przemysłowego, gdzie związki walk chłopskich i proletariatu miejskiego, z uwagą przez nią śledzone okazały się bodaj najsilniejsze (por.: *Ruch chłopski w łódzkim okręgu przemysłowym w latach 1905—1907 r.*, wyd. 1955 i *Z badań ruchu chłopskiego na terenie gmin wiejskich w okręgu łódzkim w okresie rewolucji 1905—1907 r.*, wyd. 1957 r.), to wszakże ostatnio Profesor podjęła udaną próbę syntetycznego ujmowania problemów rewolucji w skali całego Królestwa (por.: *Wpływ rewolucji 1905—1907 na rozwój ruchu chłopskiego w Królestwie Polskim*, wyd. 1975 r.). Poszukując prawidłowości rządzących walką klasową i narodową wsi polskiej Profesor podjęła także próbę oceny tej problematyki w skali środkowo- i wschodnioeuropejskiej (*Chłopskie ruchy agrarne w środkowowschodniej Europie w XIX i na początku XX wieku*, wyd. 1970 r.). Niejako kontynuacją tych zainteresowań był opublikowany w języku rosyjskim zarys społecznej i narodowej struktury chłopów polskich w XIX i XX w. („*Kriestjanie, ich miasto w klassowej i nacionalnoj strukturie Polsz XIX—XX wiekow*”, wyd. 1977 r.).

Pracując nad zagadnieniami społecznymi Profesor Helena Brodowska powraca często, o czym już wspominaliśmy, do badań oświatowych, dając przede wszystkim szkieletowe ujęcie dziejów pierwszej w Polsce ludowej szkoły rolniczej w Pszczelinie (*Pszczelin — pierwsza ludowa szkoła rolnicza w Polsce*, wyd. 1971 r.) i szkoły rolniczej dla dziewcząt w Krasieninie (*Żeńska szkoła gospodarstwa wiejskiego w Krasieninie*, wyd. 1961 r.). Wcześniej, w 1958 r. opublikowała monograficznie ujęcie dziejów Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej (*Z dziejów kształcenia pracowników społeczno-oświatowych 1925—1952*), z którego wychodził poważny zastęp absolwentów do kierowania pozaszkolną działalnością oświatową na wsi polskiej.

Od badań nad ruchem chłopskim w drugiej połowie XIX w. i ludowym szkolnictwem rolniczym wiedzie prosta linia do kolejnego etapu zainteresowań Profesor Heleny Brodowskiej, skoncentrowanych wokół genezy ruchu ludowego. Profesor zatrzymała się zwłaszcza nad wyjaśnianiem kwestii społeczno-gospodarczych i świadomościowo-politycznych, towarzyszących prehistorii ruchu w zaborze rosyjskim (por. m. in.: *Niektóre zjawiska procesu dojrzewania ruchu chłopskiego*, wyd. 1967 r.). Największe wszakże osiągnięcie Profesor Brodowskiej na tym odcinku przyniósł szkic *Koła Oświaty Ludowej* (wyd. 1974 r.), pierwsze w historiografii polskiej gruntowniejsze opracowanie tej organizacji, z której

w 1904 r. zrodził się Polski Związek Ludowy. Od zagadnień genezy Profesor przechodzi następnie do rozpatrywania niektórych bardziej ją interesujących problemów rozwoju ruchu ludowego w okresie międzywojennym, zatrzymując się nad postacią Ireny Kosmowskiej — współtwórczyni i współprzewodczyni PSL-Wyzwolenie oraz nad kształtowaniem się w latach trzydziestych frontu ludowego (*Ruch ludowy w woj. łódzkim w walce o jednolity front z robotnikami*, wyd. 1969 r.). Mimo szkieletowego charakteru praca ta do tej pory jest najpełniejszym ujęciem problematyki „frontowej” w polskim ruchu ludowym.

Z zainteresowań sprawami wsi w okręgach wielkoprzemysłowych, ulegających silniej niż tereny typowo rolnicze społeczno-gospodarczym i kulturowym procesom industrializacji, zrodziło się interesujące i wysoko ocenione przedsięwzięcie naukowe — konferencja krajowa pt. *Tradycja i nowoczesność w przemysłowych rejonach Polski środkowej* (wyd. 1976 r.), zorganizowana pod kierunkiem Profesor, przez Interdyscyplinarny Zespół Naukowo-Badawczy Struktur i Przemian Społecznych Wsi Polskiej XIX i XX w. Oprócz słowa wstępnego Profesor wygłosiła referat *Wpływ industrializacji na rozwój struktury społecznej i świadomości ludności wiejskiej*. Materiały konferencji są publikowane a osiągnięcia badawcze Profesor na tym polu trafiły na łamy naukowych pism zagranicznych.

Osobne miejsce w badaniach naukowych Profesor Heleny Brodowskiej zajmuje okres II wojny światowej. Chłopi i ruch ludowy w walce z okupantem hitlerowskim — pod takim hasłem można by określić większość publikacji Profesor z tego okresu. Trudno przy tym Autorce odmówić — z racji kombatantstwa — sentymentu do tej problematyki.

Najpoważniejszą część w badaniach Profesor nad II wojną światową stanowią sprawy polityki eksterminacyjnej okupanta hitlerowskiego. Z udziału w pracach Łódzkiej Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich zrodziło się zbiorowe, pod Jej kierunkiem, wydanie „Rocznika Łódzkiego” (1972 r.), poświęconego badaniom zbrodni hitlerowskich. Kwestie metodyczne tych badań, posiadających bez wątpienia charakter pionierski, Profesor wyłożyła w artykule *Problematyka i założenia metodyczne badań dotyczących zbrodni hitlerowskich w Łodzi i województwie łódzkim*. Swą inicjatywą Profesor poruszyła wieloosobowy zespół ludzi, zorganizowanych wokół łódzkiej Okręgowej Komisji BZH do prac nad możliwie najpełniejszym odtwarzaniem tragedii narodu polskiego w latach okupacji hitlerowskiej. Wskazała zwłaszcza drogę badawczą historykom młodego pokolenia.

W ostatnich kilku latach Profesor Helena Brodowska podjęła niezwykle ciekawe, choć z metodologicznego punktu widzenia bardzo trudne, badania nad rozwojem świadomości chłopów polskich. W jej dzia-

łalności naukowej nie jest to przedsięwzięcie nowe, wcześniej wieloma swymi pracami wykazała postępujący już w drugiej połowie XIX w. rozwój uświadomienia narodowego i klasowego wsi w zaborze rosyjskim. Ostatnio Profesor zmierza do ujęcia tego problemu w skali trójzaborowej, a chronologicznie zamyka go na II wojnie światowej (*Działalność oświatowa Batalionów Chłopskich*, wyd. 1972 r.). Wśród historyków pracujących nad kwestią świadomościową narodu polskiego Profesor Helena Brodowska jest najbardziej zaawansowana we współczesnych badaniach nad rozwojem świadomości chłopów (por.: *Kierunki rozwoju świadomości społecznej i narodowej chłopów polskich w procesie kształtowania się nowoczesnego narodu*, wyd. 1977 r.).

Wysokie i powszechne już uświadomienie narodowe chłopów przed odzyskaniem niepodległości Polski w 1918 r., dowiedzione wbrew dawnym opiniom (por. głos w *Dyskusji*, [w:] *Ruch ludowy a sprawa niepodległości Polski*, wyd. 1969 r.; *Świadomość społeczna i narodowa chłopów u progu niepodległości Polski w 1918 r.*, wyd. 1976 r.) jest z pewnością najwspanialszym pomnikiem, jaki wystawia wsi polskiej Profesor Helena Brodowska.

Swych badań naukowych Profesor nie traktuje jako sztuki oderwanej od bieżących potrzeb życia akademickiego, swymi osiągnięciami dzieli się na wykładach, seminariach, konferencjach i zjazdach naukowych, w indywidualnej współpracy z gronem swych uczniów i studentów. Z myślą o nich pracowała nad podręcznikiem akademickim (*Historia Polski drugiej połowy XIX w.*), który doczekał się dwu wydań (1957 i 1962 r.) i stanowi pierwsze w historiografii powojennej syntetyczne ujęcie dziejów Polski popowstaniowej. Wyrazem uznania zasług w tworzeniu syntez akademickich było powierzenie Profesor Helenie Brodowskiej współautorstwa t. III, cz. II *Historii Polski* opracowywanej przez Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, do której napisała rozdział poświęcony sytuacji politycznej Królestwa Polskiego po upadku powstania styczniowego i pozytywizmowi warszawskiemu (1969 r.). Dla celów kształceniowych Profesor opracowała także *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole*, wyd. 1961 r.), obejmujące analogiczny, jak w syntezie akademickiej, okres dziejów Polski.

Z prac syntetycznych największe uznanie przyniosło Profesor jednakże opracowanie dziejów chłopów zaboru rosyjskiego (*Historia społeczno-gospodarcza chłopów polskich w zaborze rosyjskim*, wyd. 1972 r.) w zbiorowym wydaniu II tomu *Historii chłopów polskich*. Jest to interesująca próba syntetycznego i wielostronnego spojrzenia na dzieje wsi centralnej Polski od początków XIX w. do odzyskania niepodległości w 1918 r. Autorka uwzględniła nie tylko rosnący stale ogólny dorobek wiedzy, ale też wprowadziła rezultaty własnych studiów źródło-

wych, szczególnie w dziedzinie kapitalistycznych przekształceń struktury społecznej, antydworskiego ruchu chłopskiego oraz rozwoju świadomości klasowej i narodowej chłopów. Za pracę tę Profesor Helena Brodowska została wyróżniona nagrodą Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, wcześniej podobne wyróżnienie spotkało ją za *Ruch chłopski...* Otrzymała kilkanaście odznaczeń: Medal Zwycięstwa i Wolności (1945 r.), Medal X-lecia PRL (1955 r.), Krzyż Walecznych (1959 r.), Odznakę Grunwaldzką (1960 r.), dwukrotnie Złoty Krzyż Zasługi z Mieczami (1965 r.), Odznakę Tysiąclecia (1966 r.), Złoty Krzyż Zasługi (1969 r.), Złotą Honorową Odznakę ZMW (1969 r.), Złotą Odznakę Uniwersytetu Łódzkiego (1970 r.), Krzyż Grunwaldu III Klasy (1973 r.), Krzyż Kawalerski (1973 r.), Odznakę Województwa Łódzkiego (1973 r.), Medal 30-lecia Polski Ludowej (1974 r.), Odznakę Opiekuna Pamięci Narodowej (1976 r.), Medal Uniwersytetu Łódzkiego — W służbie społeczeństwa i nauki (1976 r.).

Instytut Historii
Zakład Historii Polski Nowożytnej
Katedra Etnografii

*Bohdan Baranowski, Bronisława Jaworska-Kopczyńska, Януш Соха,
Збигнев Станкевич*

ПРОФЕССОР ДОКТОР ХЕЛЕНА БРОДОВСКА-КУБИЧ
В сорокалетие научной работы

Профессор доктор Хелена Бродовска-Кубич, рождённая 15 III 1914 г. является выпускницей Педагогической семинарии в Хелме, Польского Свободного Университета в Варшаве и Лодзинского Университета. В период II мировой войны организовала подпольное обучение. Участвовала в движении сопротивления в рядах Лево́й Народной группировки „Рох” и Крестьянских Батальонов, исполняя в них обязанности начальника связи и распространения печати Главной Комендантуры. После войны начала работать в области высшего образования. Степень магистра получила в 1946 г., в 1949 г. степень кандидата наук, в 1956 г. — доцента, в 1968 г. — профессора. Является историком польской деревни XIX—XX вв., занимается также исследованием общественных проблем деревни средневосточноевропейских стран и государств. Ведёт работу в нескольких научных обществах и советах, активно участвовала в отечественных и международных конференциях историков. Издала около 100 научных трудов, кроме того многие её труды находятся в печати. Среди

изданных трудов две монографии, из которых *Крестьянское движение в Польском Королевстве после раскрепощения 1864—1904 гг.* получила широкое международное признание. Является также автором и соавтором академических синтезов истории Польши XIX—XX вв., а также соавтором синтеза истории польских крестьян. Редактировала несколько монотематических периодик и научных трудов. Разработала собственный исследовательский метод. Получила 14 наград и медалей.